

FELSEFESİZ BİLİM OLABİLİR Mİ?

Lütfü ŞİMŞEK (*)

ÖZET

Felsefe bilim ilişkisi günümüzde çağdaş bilimlerin içinde buldukları kriz nedeniyle teorik bir ilginin konusu olmaktan çıkmış, pratik önem taşıyan bir sorun haline gelmiştir. Doğa bilimlerinde nispeten ikincil planda kalan bu problemler, özellikle toplum bilimlerinde bu disiplinlerin açıklama ve öngörü yeteneğinin tümüyle sorgulandığı bir noktaya gelmiş bulunmaktadır. Modern toplumla birlikte, o toplumun bilinci olarak gelişen toplum bilimleri, bu toplumun geçirdiği çağdaş dönüşümlere ayak uyduramadığı için bunları anlamakta zorlanmakta ve bu açıdan bir bunalıma sürüklenmektedir. Yazımızda bu güncel problemin nedeninin tarihsel olduğunu öne sürerek, felsefe bilim ayrımının mutlaklaştırılmış olmasından kaynaklandığını ve böyle bir ayrımın mümkün olamayacağını göstermeye çalıştık.

Anahtar Sözcükler: Bilim Felsefesi, Sosyal Bilimler, Bilgi Teorisi.

ABSTRACT

Due to the current crisis of contemporary sciences the problem of relationship between philosophy and science is no longer just a subject of theoretical concern. Although these problems are of secondary importance for natural sciences, in social sciences these problems are at such a point that their validity is in question. Social sciences emerged as the critical consciousness of modernity but because they can't keep up with recent social transformations they have problems in understanding contemporary society and are not capable of predicting. In this article we tried to show this is because of the distinction between science and philosophy.

Key Words: Philosophy of Science, Social Science, Epistemology.

* İstanbul Üniversitesi, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi.

Bilimin ilerlemesinin felsefeyi gereksiz kıldığı çokça dile getirilen bir görüştür. Buna göre, bilimin gelişmesi ve ilerlemesiyle birlikte farklı bilim disiplinleri ortaya çıkmış ve gerçeklik farklı görünüşleri içinde bu disiplinler tarafından incelenmeye başlanmıştır. İktisat, ekonomik yasaları araştırırken, coğrafya Yerküre'nin yapısını, antropoloji farklı toplumların kültürlerini incelemeye başlamış ve bilimler her biri kendi açısından evrene ya da topluma hareket veren yasaları anlama yolunda önemli adımlar atmışlardır. Bu değerlendirmeler felsefe ve bilimi birbirinin karşısına koyarak, felsefenin geçmişe ait spekülasyona dayalı bir düşünme biçimi olduğunu öne sürerler. Bilimin nesnel ve evrensel olanın peşinde olmasına karşılık felsefecilerin yalnızca kendi zihinleri içinde düşünce ürettiği ileri sürülür. Halbuki bilgi zihnin dışında; gözlem ve deney yoluyla keşfedilmeyi beklemektedir. Bunun için "felsefe ile bilimin boşanması" gerekir. Örneğin Duverger "felsefi tutumun" ağır bastığını söylediği önceki dönemde toplumu olduğu biçimde değil, nasıl olması gerektiğine dair ilke ve kurallar belirlemeye çalışarak ele alan araştırmayı bilim dışı sayar. Felsefi tutumu bilimsel tutumun karşısında değerlendiren Duverger bilimsel tutumun ancak 18. yüzyıldan itibaren egemen olabildiğini öne sürer (Duverger: 2002, 9).

Günümüzde toplumbilimler ve felsefe ilişkisi bu nedenlerden dolayı ilk anda çelişkili görünür, çünkü toplumbilimleri, felsefeden koparak gelişmiş ve felsefeden bağımsızlaştıkları ölçüde kurumsallaşmışlardır. Günümüz toplumbilim disiplinlerinin büyük oranda belirginleşip seçilmeye başlandığı 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyılın ilk yıllarında felsefenin bittiği ve bilimin gelişimi nedeniyle artık felsefeye gerek kalmadığı çokça dile getirilmiştir. "Sosyal bilimlerin değişik disiplinleri 19. yüzyılda "gerçeklik" hakkında ampirik bulgulara (spekülasyona değil) dayalı nesnel bilgi elde edilmesini sağlamak yolundaki çabalar sonucunda yaratıldı. Doğru icat edilecek ya da sezilecek değil, bulunabilecek bir şeydi" (Gulbenkian Komisyonu, 1996: 26).

Bilişsel bir sistem olarak toplumbilimlerin felsefe ile ilişkisi ve böyle bir ilişkinin gerekliliği bu bağlamda tartışılmaya muhtaçtır. Biz bu yazıda, doğabilimlerinin felsefeden kaynaklanması gibi toplumbilimlerinin de doğabilimleri modeli üzerinde şekillendiklerini ve bugünkü yapıları için de bu yargının büyük ölçüde geçerli olduğunu öne süreceğiz.

Modern bilim, öncelikle doğanın araştırılmasının bir yöntemi olarak gelişti. Sonraki yüzyıllarda elde ettiği olağanüstü başarılar bu bilim yönteminin kavramsal yapısıyla tüm zihinsel yaratılar üzerinde belirleyici olmasını sağladı. Toplumbilimleri işte böyle bir atmosferde olgunlaştı.

"Toplumbilimler tarihini, batı entelektüel tarihinin genel çerçevesi içinde bir yere oturtabilmek için, toplumbilimler

tarihiyle değil, Rönesans döneminde doğabilimlerin gelişmeleriyle başlamak gerekir; çünkü bu bilimler yalnızca insanın doğaya karşı görüşlerini değil, insanın kendine ve topluma bakışını da derin bir şekilde değiştirmiştir" (Gordon, 1991: 15).

Modern bilimin amacı, doğal serçelere hakim olan yasaların bilgisine ulaşmaktır. Gücünü, olgusal düzeyde araştırdığı evrensel süreçlerin yasalı, bilgisi üzerinde gelecekte olacak olaylar hakkında öngöründe bulunabilmesinden alır. Buna göre, bütün evreni nedensellikte açıklayan Newton modeli ve doğa-insan, madde-zihin arasına aynıyla Descartesçi düalizm, toplum bilimlerinin de temellerine yerleşti. Kartezyen düalizme dayanan klasik bilim anlayışı evreni determinist yasalarla yönetilen ve işleyişi nedensel yasalarla açıklanabilecek bir yapı olarak kavrar.

Yöntem de bu kavrayışa bağlı olarak geliştirilir. Zihinsel ve olgusal gerçekliği birbirinden iki farklı töz olarak ayırmakla, olgusal gerçekliği kavramsal düzeyde nasıl kuracağımız sorunu karşımıza çıkar. Yeniçağ doğabilimleri, matematik yöntemi benimsemiş ve bu iki farklı varlık alanı arasındaki ortaklığı matematik üzerinden kurmuşlardır. Descartes'ta felsefi bir sisteme dönüşen bu düşüncede matematiğin zihnin ve doğanın temel yapıtaşlarından biri olduğu kabul edilir.

Toplumsal araştırmalarda da bu yöntem benimsenmiş ve toplumsal gerçekliğin, tıpkı Newton mekaniğindeki gibi belirli yasalara geri götürülebileceği ve bu temelde açıklanabileceği kabul edilmiştir. Bu temelde gelişen toplumbilimleri toplumsal yaşama yön veren yasaların nesnel bilgisini elde etmeyi amaçlamışlardır. Nesnel bilginin edinilmesi, bilimsel araştırmanın konusu olarak belirlendiğinde, felsefenin yalnızca spekülasyona ve zihnin kendi içindeki akıl yürütmelerine indirgenmesi, felsefenin dışlanmasına yol açmıştır. Böylece bilimsel etkinlik, kendi sorgulama yeteneğini de yitirmiştir. Konusunu inceleyen bilim, kendisini, yöntemini, araçlarını bütün olarak kendi kavramsal yapısını sorgulama konusu yapamaz. Bu, ancak felsefenin bütüncül eleştirel bakışıyla mümkündür.

Modern bilim sözkonusu olduğunda felsefe, bu disiplinlerin kurumsallaşma sürecinin Avrupa'nın bütün dünya üzerinde egemenlik kurmaya başladığı bir dönemde ve bu egemenliğin merkezinde gerçekleştiğini vurgulayarak, modern bilim üzerinde hakim değer yargılarının ve kavram yapılarının anlamını tartışmamızı ve eleştirel bir gözle değerlendirebilmemizi sağlar. Bu eleştiri, bize öncelikle Avrupa merkezli bilim anlayışının artık bütün dünyanın ortak malı haline gelmiş olmasına karşın çağdaş dünyayı ilk kurumsallaşma aşamasının kategorilerine indirgemeye çalıştığını gösterir.

Dahası söz konusu kategorilerin, içinde doğdukları toplumu, yüzyıllar öncesinde bile eksiksiz tarif etme yeteneğinde olmadıklarını ortaya çıkarır.

Doğa, toplumsal sınıflar, kadın, batı dışı toplumlar, bu bilimlerin tahlillerinde hak ettiklere yere sahip değildir. Günümüzde bu durum eleştirilmekte, feminizm gibi akımlar bütün bu bilimlerin yapısının yeni baştan şekillendirilmesi gerektiğine varan iddialarda bulunmaktadır. Feminist eleştiriler, "normal bilimin kadınlara ilişkin olarak bilim değil, ideoloji olarak işlediğini sergilemişlerdir" (Berktaş, 2003: 27).

Doğabilimleri, ilk kuruldukları kavramsal çerçeveyi pratik başarılarıyla dönüştürme yolunda adım atmaya başlamış olsalar da, toplumbilimlerinde bu süreç daha sancılı yaşanmaktadır. Sanayi devrimi, ulus devlet, devlet ve sivil toplum arasındaki gerilimler ve toplumsal ilişkilerin kapitalist dönüşümü gibi, 19. yüzyıl Avrupa'sına özgül sorunlar içinde şekillenen (Rundell, 2001: 13) söz konusu disiplinler halen kavram örgüleri, yöntemleri ve birbirleriyle olan ilişkileri açısından bu toplumsal yapının çerçevesini aşamamış olmalarına karşın, evrensellik ve mutlak bilgi iddiasında bulunmaktadırlar. Felsefe açısından evrensel ve mutlak bilgi sadece bir ideal olabilir ve mutlaklaştırılması dogmatizme yol açar.

Felsefe açısından bakıldığında, bilimadamlarının kendi oluşturdukları kavram ve kurgularla "gerçek dünyaya" yöneldiklerini; bu kavramlarca belirlenen gözlem ve deneyin bu nedenle bilimadamlarının dünya görüşünden bağımsız olmadığını söylemek mümkündür. Özellikle toplumbilimler sözkonusu olduğunda, bilimsel gelişme ile kültürel değerler arasında bir bağlantı kurarak, bunlar arasındaki karşılıklı etkileşimin araştırma üzerinde oynadığı belirleyici role değinmek gerekir. Modern bilimin oluşum aşamasındaki sözünü ettiğimiz kabuller sorgulandığında bu bilimin kavramsal yapısı üzerinde insan zihni tarafından oynanan yorumlayıcı ve düzenleyici rol hemen göze çarpar. Gözlemi, algılarımızı düzenleyen zihinsel kurgulardan ayırmak mümkün değildir. Zihinsel kurgularımız dünyayı algılayış biçimimizi de belirler. Bilim de bu anlamda nihayetinde bir dünya görüşüdür.

Toplumbilim disiplinleri tarihseldirler ve içinde geliştirdikleri süreçlerce belirlenirler; ama aynı zamanda toplumsaldırlar, kavramsal örgüleri, yöntemleri birbirleriyle ilişkileriyle hep belirli bir kurumsal örgütlenmeyi ve kültürel ortamın izlerini taşırlar. Bu durumu toplumsal bilimlerde araştırmanın öznesi ile nesnesi arasında kesin bir ayrımın yapılmasının güç olmasıyla özetleyebiliriz. Araştırma konusu, araştırmacının zihniyle belirlenir. Örneğin cinsiyet kavramının tarihe tek yönlü bir bakış açısına neden olduğu eleştirilerini düşünelim. Toplumbilimleri alanında araştırma yapanlar belirli amaçlara yönelir ve bulgularını bu bakış açılarından değerlendirirler. Siyasal eğilimleri, kişilikleri, sonuçların elde

edilmesinde ve değerlendirilmesinde sınırlayıcı bir rol oynar. Daha baştan normal olan ve normal olmayan konusunda belirli çerçeveleri vardır.

Toplumbilimlerinin birbirlerinden koparak bağımsızlaşması ve aşırı uzmanlaşma da bu disiplinlerin önemli sorunlarından birisidir. Toplumsal yaşamı, toplumun içinde yaşadığı doğayla etkileşimini ve bu bağlamda ortaya çıkan sorunları ele alan toplumbilimleri bugün çok sayıda alt disiplin içinde bölünmüştür. Uzmanlaşmanın ilerlemesiyle birlikte zamanla birbirlerinden koparak bağımsızlaşmış; aralarındaki bağlantı giderek silikleşmiştir. Halbuki farklı görünüşleri içinde tüm bu disiplinler aynı olguyu, toplumu incelemektedirler. Buna karşın, sözkonusu disiplinler; ideolojilere sürüklenme, aşırı parçalanmışlık gibi nedenlerle nihayetinde toplumsal gerçekliği anlama ve açıklama yeteneklerini, bir diğer deyişle varoluş gerekçelerini yitirme olgusuyla yüz yüze gelmişlerdir. Bunun nedeni, belirttiğimiz felsefe-bilim ayrımının mutlaklaşmış olmasına bağlı olarak bu disiplinlerin kendilerini, kavramsal yapılarını, yöntemlerini tartışma yeteneğini yitirmiş olmalarıdır. Felsefe, bilimlerin bizzat kendilerini de incelemesini sağlayarak bu eksikliğin giderilmesini sağlayabilir. Felsefenin bütüncül ve eleştirel tavrının katkısıyla yaşadığımız ve kendisi de yaşayan gezegenin ihtiyaçları doğrultusunda bu kez Avrupa toplumunun sınırlı kategorilerini aşan evrensel ve çoğulcu bir bilim üretmek mümkün olabilir.

Felsefenin katkısıyla bir yandan modern bilimin üzerinde kurulduğu evrensellik, nesnellik ve akıl gibi kavramlar muhafaza edilirken bir yandan da bu kavramların şu an içermedikleri kategorilerle zenginleşmesi ve evrensellik idealine çoğulcu ve daha zengin bir içerikle yaklaşımları sağlanabilir. Böylece; çoğulcu, evrensel ve eleştirel bir bilim idealine daha da yaklaşmış oluruz.

Felsefenin eleştirel tavrı, modern toplumla birlikte kurulan; fakat o toplumla birlikte dönüşme başarısı gösteremeyen toplumbilimlerinin ihtiyaç duydukları dönüşümü gerçekleştirmelerini de sağlayabilir. Felsefe-bilim ayrımının yerleşmesi nedeniyle "günümüzde yalnızca bilim adamlarının büyük bir bölümü felsefenin cahili değildir, aynı zamanda bilim de felsefi kuşkulardan tamamen bağışık hale gelmiştir" (Wolpert, 1994: 126). Halbuki belirttiğimiz gibi bilim ve gerçeklik arasındaki mesafenin uzaklığı felsefe ve bilim arasındaki mesafeyle doğru orantılıdır. Felsefe-bilim ayrımının mümkün olabileceği yanılığısı modern bilimin kendisinin bizzat bir felsefe üzerine kurulu olduğu gerçeğini görmez. Modern bilim disiplinleri, üzerine kurdukları kavramların felsefi içeriğini değerlendirebilmekten uzak oldukları için günümüzde tümüyle yeni anlamlar kazanmış bu kavramları, felsefi bir sorgulamadan geçirmeksizin ve sadece belirli bir tarihsel döneme ait tarihsel yorumlar olduklarını unutarak gerçekliği araştırmanın mutlak araçlarıymış gibi sunmaktadırlar.

Artık dünyanın bir arada yaşayan toplumların organik bütünlüğü görünümüne dönüşmüş ve eski toplumsal kategorilerle açıklanamayacak kadar zengin ve karmaşık bir nitelik kazanmış olması olgusu bir yana bu kavramların büyük ölçüde alındıkları doğa bilimlerinde meydana gelen gelişmeler bile Newtoncu mekaniğe dayalı nomotetik epistemolojilerin zeminini ortadan kaldırmıştır. Doğa bilimlerinden yüzlerce yıl önce mekanik bir şekilde aktarılmış kavramların aynı şekilde kullanılması bugün artık imkansızdır. Zaman ve mekanı çözümlemesine dahil etmeyen statik doğa anlayışının yerini bıraktığı dinamik sistemlerle birlikte çok yönlü içsel ve dışsal etkilerin etkileşiminde ortaya çıkan süreçler zaman-mekan bağlantısıyla birlikte incelenmektedir.

Yeni bilim anlayışında doğa mekanik yasaların hakim olduğu tekdüze edilgin bir yapı olarak değil, içinde toplumu yaratma potansiyeli taşıyan etkin bir yapı olarak kabul edilmektedir. Toplumsal yaşam da aynı şekilde tek bir ilke ile açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Ceteris Paribus kabullerle şekillenen kapalı, statik sistemler öğretici varsayımlar olmanın ötesinde bir değer taşımazlar. Bilimsel yasalar kesinlikler değil, belirli bir yer ve zaman diliminde sadece burada ve bu zamanda geçerli olan olasılıkları ifade eden göreliliklerdir.

Eğitim sisteminin, özellikle toplumbilim eğitiminin felsefeyle şekillendirilmemiş olması nedeniyle felsefi temellerinin belirleyiciliğini gözden kaçıran toplumbilimleri teorik temellendirmelerden ve bağlantılardan yoksun kılmıştır. Felsefi sorgulamanın eksikliği bir yandan dogmatizmin yolunu açarken, diğer yandan bir bütün olarak bilim ve evrensellik ideallerinin de modası geçmiş kavramlar olarak damgalanmasına giden süreci başlatmıştır.

Bilimin güncel problemleri, bilimin olanağını ve gerekliliğini ortadan kaldıran fürde değildir. Ancak felsefenin katkısı olmadan bilimin kendi içinde bu problemleri aşması da mümkün görünmemektedir. Belirli bir coğrafyanın sınırlı koşullarında ve belirli bir tarihsel dönemde gelişen bilimin asıl problemi, bu kısıtlılığın farkında olmaması; yöntemini ve kavramsal yapısını tartışmamasıdır. Felsefenin sorumluluğu bir yandan sınırlarını ve sorunlarını gösterirken, diğer yandan da bilimin kazanımlarını da korumak olacaktır.

* Bütün diğer değişkenler sabitken. Sosyal bilimlerde kullanılan bir analiz yöntemi. İncelenen değişken dışındaki tüm değişkenler sabit kabul edilir.

KAYNAKÇA

- Berktaş, F. (2003). *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul, Metis.
- Duverger, M. (2002). *Sosyal Bilimlere Giriş*, Çev. Ünsal Oskay, İstanbul, Bilgi Yayınevi.
- Gerring, J. (2001). *Social Science Methodology: A Criterial Framework*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Gleick, J. (2000). *Kaos*, Çev. Fikret Üçan, Ankara, TÜBİTAK.
- Gulbenkian Komisyonu (1996). *Sosyal Bilimleri Açın*, Çev. Şirin Tekeli, İstanbul, Metis Yayınları.
- Rundell, J. (1994). "Modernity, Enlightenment, Revolution and Romanticism: Creating Social Theory", *Handbook of Social Theory*, Ritzer George & Smart Barry. London, Sage Publications.
- Wolpert, L. (1994). *Bilimin Doğal Olmayan Doğası*, Çev. Evcimen Perçin, İstanbul, Sarmal Yayınları.